

İRFAN ÖZET • Fatih-Başakşehir

İRFAN ÖZET 1980 İzmir Bornova doğumlu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'in çeşitli okullarında tamamladı. 2002 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği'nden mezun oldu. 2004-2007 yılları arasında Dumlupınar Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisans, 2012-2018 yılları arasında ise, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda doktora eğitimini tamamlamıştır. Halen İstanbul-Üsküdar'da öğretmen olarak görevine devam etmektedir.

İletişim Yayınları 2740 • Araştırma-İnceleme Dizisi 448

ISBN-13: 978-975-05-2649-7

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Melike Kara

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Mehmet Kaçmaz (NarPhotos)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İRFAN ÖZET

Fatih-Başakşehir

Muhafazakâr Mahallede
İktidar ve Dönüşen Habitus

Kızım Feyza'ya...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	15
Araştırmanın amacı	23
Araştırma yöntemi ve süreci	23
Dönüşümü kavramsallaştırmak	27
İKİNCİ BÖLÜM	
KENTSEL DENEYİMİN ERKEN EVRELERİ: "KARŞI-AĞLAR" VE FİLİZLENEN HABİTUS	37
Mekânsal temsiller	41
<i>"Açık" sınırlarda habitusun filizlenmesi</i>	41
<i>Çoğulcu deneyimler: "Gayrimüslimlerle ibadet hariç, her şeyi paylaşırdık"</i>	43
<i>Kentli-yerli habitus versus taşralı habitus: "O güzel insanlar buradan gidince, yerine çirkinler geldi!"</i>	46
Sosyal sermaye ağları	49
<i>Kökene dayalı ağlar</i>	50
<i>Cami cemaatleri</i>	52
Politik ağlar: Millî Görüş hareketi	53
Dinî ağlar: Teknokratik topluluktan, piyasa cemaatine İskenderpaşa	61
İktisadi ağlar: Tahtakale örneğinde esnaf mobilizasyonu	67

Gençlik hareketleri: "Filistin'le ilgili ilk korsan eylemi, biz Akıncılar gerçekleştirdik"	71
TÜRGEV'e uzanan yurt ağları:	
"Öğrencilerimizi neredeyse her hafta, çiçeklerle Çeçen kamplarına götürürdük"	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FATİH: DIŞLAMANIN "MADUN" ADRESLERİ

VE DÖNÜŞEN HABİTUS	85
<i>Sosyal kapanma pratikleri</i>	95
Dayanışmacı temsiller	96
<i>Bireysel inisiyatifler: "Gördüğünüz fotoğraflar, torbacıların evleridir. Onlar neredeyse, ben oradayım"</i>	99
Yavuzselimspor örneği	99
Maviay örneği	102
<i>İktidar aygıtına dönüşen STK ağları:</i>	
<i>"Ben dava adamı arıyorum. Onlar ise, 'İmkânlarım ne olacak?' diyor"</i>	107
<i>Dinî grup ağları</i>	113
Fetihler Vakfı: Bir rüyanın izinde gelişen yardım ağı	114
İsmailağa cemaati: "Ailem Ermeni kökenli Hıristiyan olduğu için, Çarşamba'ya hicret ettim"	117
Menzil cemaati	128
<i>Travmanın buluşturduğu dayanışmacı kapanma: Başbağlar köylüleri</i>	133
Dışlama temsilleri	140
<i>Dışlamanın yöneldiği kolektif gruplar</i>	142
Zorunlu göçün mirasıyla yüzleşmek: Kürtler ve dışlama	144
İslâmi soylulaştırmanın bumerangı olarak Romanlar: "Sulukule'den sonra, kanser gibi her tarafa yayıldılar"	151
Dışlamanın "mülteci" halleri: "Türk dilenciye özledik!"	173
"Gayrimüslim ajanda" olarak kentsel dönüşüm: "Fatih'i Vatikanlaştıracaklar!"	186
<i>Dışlamanın mekânsal boyutları</i>	197
Güven(siz)lik eğilimleri	198
Göç eğilimleri	201
Kentsel dönüşüm eğilimleri: "Burada modern siteler olsaydı, Fatih'e yakışmayan simalar gelmezdi!"	205

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞAKŞEHİR: DÖNÜŞEN HABİTUSUN

SINIRSAL/SINIFSAK TEMSİLİ	213
<i>Sosyal kapanma pratikleri</i>	227
Dayanışmacı temsiller	228
<i>Başakşehir'in cemaat sosyolojisi ve dayanışma ağları</i>	231
<i>Simgesel sermaye zemini olarak STK ağları</i>	237
Dışlama temsilleri	244
Sembolik sınır olarak Başakşehir: "Başakşehir'e bir hançer sokmak istediler, ama başaramadılar"	244
Kurucu ihtilaflar: Onurkent ve Oyakkent örneği.....	246
Sınıf habitusu ve ayırım eğilimleri	261
Kültürel sermayeye dönük motivasyonlar: "Aman ayakkabılarınızı kapı önüne koymayın. Burası Gültepe değil!".....	264
Ayırım temelli gündelik yaşam: "Başakşehir'e sığındık".....	270
Tüketim eğilimleri: "Artık bizim de ikoncanlarımız var".....	280
Sınıf habitusu gölgesinde "muhafazakâr aile"yi aramak.....	286
Dışlamanın mekânsal boyutları	292
Kent karşıtı söylem: "Bizimkisi, yoksullardan kaçma değil. Dejenere olmuş bir bataklıktan kendini kurtarma".....	293
Göç eğilimleri.....	301
Güven(siz)lik eğilimleri.....	305
Yabancılaşma.....	309
Laik Çeper'in gözünden Başakşehir: "Bana 'Selamün aleyküm,' demezler, 'Merhaba Seda,' derler"	313

BEŞİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ VE SONUÇ	327
Sonuç	340
KAYNAKÇA	347
DİZİN	355

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, 21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Türkiye’de yeni bir egemen blok haline gelen muhafazakârların, kent ortamlarında hayata geçirdiği habitusun dönüşümü konu edilmektedir. 1950 sonrası göç süreciyle birlikte gelişen habitus, ana hatlarıyla kolektif dışlamanın öne çıkmadığı, dayanışmacı ve içermeci bir kamusal deneyime sahipti. Günümüze geldiğimizde ise, egemen topluluklara özgü dışlayıcı eğilimlerin merkezileştiği görülmektedir. Araştırma, güncel bir deneyim alanı olarak bu dönüşümü, muhafazakârlığın İstanbul metropolündeki sembolik mekânlarından Fatih ve Başakşehir sınırlarında yakalamaya çalışmaktadır. Karşılaştırmalı bir çerçeveye sahip araştırma, nitel durum çalışması modeline uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

İlk bölümde, araştırmanın yaslandığı kavramsal formülasyonlar olan Weberyen “sosyal kapanma” ve Bourdieücü “habitus dönüşümü”nün geniş bir betimlemesi yapılmıştır. Betimleme safhası, muhafazakâr topluluğun 1950 sonrasında itibaren kentsel alanlarda ivme kazanan dayanışmacı kapanma pratiklerinin analiziyle sürmektedir. Saha araştırması safhasında ise, her iki mekânda toplam yetmiş bir bireysel-derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri de da-

hil edildiğinde, katılan görüşmeci sayısı toplamda seksen dört olmuştur. Gündelik yaşamın ayrıntılı dünyasında habitus dönüşümünün izlerini süren saha araştırması, birçok farklı parametreden hareket eder: İlk düzeyde, İslâmi dayanışmanın hem istikrarlı hem de değişen hatları açığa çıkarılır. İkinci düzeyde, gündelik yaşamda kurulan ilişkilerin panoraması çizilir. Buradan hareketle, farklı sosyal, kültürel ve sınıfsal gruplara yönelik dışlayıcı kapanma eğilimleri belirlenir. Üçüncü düzeyi ise, dışlayıcı kapanmanın bir diğer ifade alanı olarak mekân merkezli eğilimler oluşturur: Göç-güvensizlik eğilimleri ve muhafazakâr sakinlerce çizilen kentsel manzara. Araştırma nihai olarak, dışlayıcı kapanmanın sınıfsal ve kültürel düzeyde artan ivmesini, habitus dönüşümünün en belirgin gösterge alanı olarak değerlendirir.

Yukarıdaki kısa girizgâhtan sonra, eleştirileri ve değerlendirmeleriyle bu araştırmanın ortaya çıkmasında katkıları bulunan sosyal bilimcilere, birkaç paragrafla da olsa minnettarlığımı dile getirmek istiyorum. İlk olarak, Dumlupınar Üniversitesi'nde on beş yıl öncesine uzanan tanışıklığımızla sosyolojik dünyanın kapılarını bana açan ve Türkiye sosyolojisinin duayenlerinden biri olarak gördüğüm hocam Prof. Dr. Ergün Yıldırım'a teşekkür etmeyi büyük bir borç bilirim. Son dönemlerde gündelik siyasete ve aktörlerine farklı merceklerden baktığımız gerçeği bir kenara bırakılırsa, kendisiyle bir arada bulunmak, sosyolojik düşünme ve yöntem adına unutulmayacak keşiflere sahne olmaktadır.

Herhangi bir proje, fon-finansman vs. desteğine yaslanmadan, tamamen bir etnografin kişisel çabalarıyla gelişen araştırma, üç yılı aşan bir zaman zarfında tamamlanabilmiştir. Özellikle araştırmanın odağındaki muhafazakâr topluluğun geniş kapsamı ve saha araştırma alanlarının çoklu niteliği, sürecin uzamasının en temel faktörleriydi. Bu açıdan oldukça zorlu geçen araştırma sürecinde, katkıda bulunan herkese ayrı ayrı teşekkür etmeyi borç bilirim. Öncelikle danışmanım Doç. Dr. Cevdet Yılmaz'a, bu çalışmaya gösterdiği ilgi ve sunduğu katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım. Kendisi halen sosyolo-

jik disiplinle ilgili devasa birikimini Isparta sınırları dışına taşımakta isteksiz görünse de ilerleyen dönemlerde bu setlerin kırılarak, kendisinin, tüm ulusal kamuoyunda duayen bir sosyal bilimci olarak yer alacağından hiç kuşum yok.

Öte yandan, bu çalışmanın gerçekleşmesinde katkılarını unutamayacağım önceki danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Bal'a da teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle kent sosyolojisi ve sosyal araştırmayla ilgili ufuk açıcı dersleri, bu araştırmanın vücuda gelmesinde önemli bir referans kaynağı halindeydi. Aynı zamanda araştırmanın başından itibaren izleme komitesinde yer alarak, değerli önerileriyle beni aydınlatan Prof. Dr. Ümit Akça'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Benzer olarak, tavsiye ve değerlendirmeleriyle araştırmanın son şeklini almasında büyük emekleri olan Doç. Dr. Ahmet Talimciler ve Dr. Öğretim Üyesi Cihad Özsöz'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmanın pilot aşamasında saha araştırma alanı, Başakşehir olarak tasarlanmıştı. O dönemde doktora tez çalışması kapsamında Başakşehir'i konu edinmiş olan Ayşe Çavdar, kendisiyle yaptığım görüşmede karşılaştırmalı bir araştırma önerisinde bulundu. Bu açıdan araştırmanın Fatih ayağının seçilmesindeki rolü nedeniyle Dr. Ayşe Çavdar'a teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmanın ilk aşamalarından itibaren birçok kez değerli vaktini ayıran ve kritik eleştirileriyle beni aydınlatan Doç. Dr. Alev Erkilet'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Araştırmanın temel problem alanıyla ilgili düşüncelerine başvurduğum ve özellikle Başakşehir ayağında, bir kısım görüşmecilere ulaşmamda yardımcı olan Dr. Hidayet Şefkatlı Tuksal'a teşekkür ederim. Araştırmanın özellikle yöntem kısmıyla ilgili değerli eleştirilerinden yararlandığım Doç. Dr. Mehmet Anık'a da teşekkür ederim.

Diğer taraftan araştırmanın kitaplaşması aşamasında sunduğu katkılardan dolayı Tanıl Bora'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Kitaplaşma aşamasında yorumları ve değerlendirmeleriyle çok hayati katkılar sağlayan Ekopolitik Düşünce'nin kurucusu, sivil toplum aktivisti ve yazar Tanık Çelenk'e de teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda, araştırmanın İsmailağalı ka-

dınlar ile ilgili safhasında, hedef kitleyle görüşmeleri gerçekleştiren Yıldız Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisi Ayşe Küçük'e ve sundukları katkılardan dolayı din sosyoloğu Cengiz Kanık'a, sosyolog Büşra Kırkpinar'a, siyaset bilimi uzmanları Emrah Yağmurlu ile İbrahim Yaşaroğlu'na, uzman tarihçi Fatih Sürgit'e teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak, saha araştırması ve yazım aşamasıyla birlikte oldukça sıkıntılı geçen bu süreçte, çoğu zaman kendisini yalnız bıraktığım değerli eşim Havva Özet'e, göstermiş olduğu sabır ve ilgiden dolayı teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Modernleşen Türkiye'nin en hareketli toplumsal katmanlarından birini muhafazakârlar oluşturur. Bu dinamizmin laik seçkinlerin hâkim olduğu dönemdeki temsilleri “adalet”, “eşitlik” ve “özgürlük” temalarıyla gelişen bir dizi *talep* etrafında yoğunlaşmaktaydı. Dolayısıyla *değişimci* ve *hareketli* bir sosyolojik tabana oturmaktaydı. Günümüzde ise, siyasal ve toplumsal boyutlarıyla yakalanan iktidarın beraberinde taşıdığı *merkezileşme* deneyimi hâkimdir. Yeni deneyimle birlikte, modern zamanların bilindik “muhafazakâr” anlatısı da tersine dönmeye başlar. Açılan yeni sayfada muhafazakâr kamunun temel refleksleri, giderek egemen topluluklara özgü zihniyet ve davranış kalıplarına bürünmektedir. Bu çerçevede önceki düzey *değişimci* sosyoloji aşınarak, “korumacı” ve “tekelleşmeci” eğilimlere repertuarında yer vermektedir. Yapısal düzeydeki bu dönüşüm, muhafazakâr seçkinlerin kamusal politikalarından, gündelik yaşamın incelikli alanlarına kadar uzanır.

Muhafazakârlığın kentli boyutları ise, bu dönüşümün en net izlenebildiği alanların başında gelir. Bu alana odaklanmak, büyük muhafazakâr toplumun “dip dalga”da gelişen dönüşümlerini daha rahat yakalama imkânı sunar. Gerçekten de belirli bir toplumun yapısal düzeydeki değişimlerinin yansıdığı alanla-

rın başında, kentler gelmektedir. Kentin rasyonel ve pragmatik dünyasını dikkate aldığımızda, değişimlere adaptasyonda çizdiği istikrarlı manzarayı anlamak zor olmasa gerek. Sosyal değişim ve kentler arasındaki bu bağıntı, “muhafazakârlığın ege-men halleri”ne odaklanan bu çalışmada da referans niteliğindedir. Nitekim demografik dokunun kentli muhafazakârlarca temsil edildiği yaşam alanlarına yönelmek, güncel dönüşümleri daha net anlama imkânı sunar. Bu doğrultuda, İstanbul metropolünde muhafazakârlığın sembolik mekânları olarak öne çıkan Fatih ve Başakşehir ilçeleri, araştırmaya seçilmiştir.

Günümüz Türkiye’sinde muhafazakârlık şemsiyesi altında yer alan toplumsal blok,¹ merkezileşerek iktidar öznesi haline gelmiştir. Bu deneyimin geniş muhafazakâr kitledeki temsilleri, araştırmanın odağındaki alanların başında gelir. Oldukça geniş bir kapsama sahip bu dönüşüm, sosyal araştırma niteliğindeki bu kitapta daha çok gündelik yaşama yansıyan boyutlarıyla ele alınmıştır. Söz gelimi araştırma kapsamında siyasal parti ve örgütlere yer verilse de bunların özellikle seçili mekânlardaki ilişkiler dünyasına dönük yüzleri öne çıkarılmıştır. Dönüşümün izlerini gündelik yaşamın ayrıntılı dünyasında süren araştırma, birçok farklı parametreden hareket eder. İlk düzeyde, derinlemesine gelişen gözlem-görüşme verileri ışığında, İslâmi dayanışmanın hem istikrarlı hem de değişen hatları açığa çıkarılır. İkinci düzeyde, gündelik yaşamda kurulan ilişkilerin panoraması çizilir. Buradan hareketle farklı sosyal, kültürel ve sınıfsal gruplara yönelik dışlayıcı algılar belirlenir. Üçüncü düzeyi ise, dışlayıcı kapanmanın bir diğer ifade alanı olarak mekân merkezli eğilimler oluşturur: Göç-güvensizlik eğilimleri ve muhafazakâr sakinlerce çizilen kentsel manzara...

Diğer taraftan, araştırma alanına nesnel bir mesafeden bakma adına belirli kavramlardan hareket ediyordum. Sosyal grupların rekabetçi-dışlayıcı yüzlerini merkeze alan Weberyen “sosyal kapanma” ve Bourdieucü “habitus dönüşümü” formülasyonları bunların başında gelir. Sosyal kapanma alanı, muhafazakârların “yapısal düzeydeki” dönüşümlerini ortaya koyu-

1 Partiler, cemaatler, STK’lar, basın-yayın organları vb.

yordu. “Habitus” kavramı ise, makro düzeydeki bu dönüşümü, gündelik yaşamın ayrıntılı ve incelikli ilişkiler dünyasında yalamamıza imkân veriyordu. Bu çerçevede muhafazakârların hiyerarşi alanlarındaki değişen yörüngesi, gündelik yaşamda bir eylem ve algı hattı olarak habitusun izlediği güzergâhı doğrudan belirlemekteydi. Kitap boyunca her iki paradigma arasında kurulan köprüler, muhafazakârlığın 1950 sonrasındaki toplumsal süreçlerinin analizinde referans alınmıştır. İlk olarak, modern sosyolojide Weber’e atfedilen “sosyal kapanma” kavramına kısaca değinmek gerekir.

Ana hatlarıyla sosyal kapanma, çatışma ve dışlama temelli sosyal gerçekliği, toplumsal grupların rekabetçi ilişkilerine yönelerek anlama çabasına dayanır. Bu açıdan toplumsal eşitsizliğin kaynakları, Marksist paradigmanda olduğu gibi “sınıf merkezli” bir yaklaşımla sınırlanmaz. Eşitsizlik repertuarının ana bileşeni, kimlik gruplarının imtiyaza kavuşmuş temsilleri de dahil edilir. Toplum, “belirli kolektivitelerin ekonomik, politik ve simgesel kaynaklara sahip olma ayrıcalığını genişletme ve koruma mücadelesinde buldukları alanlar”² olarak görülür. Bir başka ifadeyle modern toplumlardaki güç, eşitsizlik ve dışlama pratikleri, sosyal gruplara dönük boyutlarıyla analiz edilir. Buradaki topluluklar skalası, mikro ölçekteki sınıf-kültürel cemaatlardan, kentli muhafazakârlar örneğinde belirli bir kimlik etrafında bütünleşen daha geniş kitlelere kadar uzanır.

Sosyal kapanmanın araştırmadaki bir diğer işlevselliği, hiyerarşik ve çatışmacı sosyal gerçekliği, kimlik gruplarının dönüşümlerini dahil ederek açıklama imkânı sunmasıdır. Bu açıdan “süreç temelli” bir yaklaşımdan hareket eder.³ Özellikle Frank Parkin’in kapanma perspektifine yöneldiğimizde, bu gerçeklik kendisini daha net gösterir. Parkin, sosyal kapanmanın elit gruplarla ve dışlamayla sınırlı işlevini, “madun topluluklar”ın dahil olabildiği bir zemine doğru genişletir. Bu açıdan, hâkim

2 Bryan S. Turner, *Statü*, çev. Kemal Inal, Doruk Yay., Ankara, 2000, s. 28.

3 “Süreç sosyolojisi”ne yapılan bu vurgu, belirli toplulukların sosyal hiyerarşide konumlanma süreçlerine odaklı bir yaklaşımdan hareket eder. Bu yönüyle, Elias’ın medeniyet ve uygarlıkların yapısal dönüşümlerine vurgu yaptığı, mega düzeydeki “süreç sosyolojisi”nden farklı bir bağlamı teşkil eder.

gruplar marifetiyle dışlanmış toplulukların hiyerarşi alanlarına yerleşim sürecine odaklanır. Parkin'e göre bu sınırlardan kurtulma ve sosyal hareketlilik kapasitesi kazanma adına, dışlanmış grupların ortak refleksi, *dayanışma temelli bir kapanma*dır. Dayanışma ağları etrafında gelişen dinamizmle, hiyerarşik manzaranın dengelenmesi öngörülür.⁴

Zamanla bu ağlar, topluluğun dikey yöndeki sosyal hareketlilik kapasitelerini arttırır. Sosyal hiyerarşide merkezî bir kounuma kavuşturur. Artık karşımızda, sınıf-kültürel boyutlarıyla iktidar alanına uzanmış bir topluluk yer almaktadır. Bu yeni deneyimle birlikte, kapanma pratikleri de dönüşür: Dayanışmacı ilişki ağlarına ilaveten, baskın gruplara özgü “dışlayıcı kapanma” eğilimleri varlık kazanır. Parkin, bu süreci “ikili kapanma” olarak adlandırır. Bu süreçte, dayanışmacı-içermeci ilişki ağlarının topluluk üzerindeki belirleyici niteliği aşınmaktadır. Grup, toplumsal hiyerarşide merkeze yerleştikçe, kamusal yüzünde dışlayıcı kapanma eğilimleri de görünüm kazanabilmektedir. Dışlayıcı kapanmanın gündelik yaşamdaki izleri, bir taraftan apartheid sistemine benzer renk, dil, din gibi ortak cemaatsel kodlarla gelişirken,⁵ diğer boyutları sınıf temelli ayrımlara uzanır.

Gelinen noktada kapanma merkezli sosyolojiyi, kentli muhafazakârların 1950'lerden günümüze deneyimlediği toplumsal süreçlere uyarladığımızda, oldukça anlamlı bir manzara ortaya çıkar. Kadraja ilk olarak, araştırmaya seçilen topluluğun ve mekânın (Fatih) karşılıklı etkileşimleri girmektedir. Muhafazakârlığın kent düzeyindeki temsilleri, özellikle 1950 sonrası taşradan metropollere doğru gelişen kitlesel göçlerle varlık kazanır. Kentin “merkezkaç sosyolojisi”nin ana akım temsili haline gelen kitle, zamanla politik, mekânsal, iktisadi vb. bir dizi alanda yaygınlığa kavuşur. Geniş topluluğun farklılaşan alanlardaki bu varlığı, araştırmada “sosyal hareket” boyutları üzerinden analiz edilmiştir. İslâmi hareket etrafında, toplumsal

4 Frank Parkin, “Strategies of Social Closure in Class Formation”, *The Social Analysis of Class Structure*, Ed. F. Parkin, Tavistock Press, Londra, 1974, s. 5-10.

5 A.g.m., s. 8.

alanın kılcal damarlarına kadar yayılan dinamik bir “karşı-ağ” modeli sahne almaktadır.

Taşra kökenli kitlenin kente yerleşimiyle gelişen dayanışma ağları, ağırlıklı olarak iki ana motivasyondan hareketle kurulur. Dayanışmanın erken modelleri, kentin kültürel ve ekonomik düzeydeki karmaşık haritasında, “tutunmaya dönük” kaygılar etrafında gelişir. Bu açıdan aile, hemşehri ve cemaat topluluklarının sunduğu ekonomik ve sosyal sermaye imkânları, kentsel yaşama entegrasyon sürecinin sağlıklı bir kulvarda gelişmesini sağlamıştır. Benzer topluluklar aracılığıyla, kültürel kimliği muhafaza, hatta kentli bir düzeye kavuşturma imkânları da gelişmektedir. Dolayısıyla kentsel yaşama entegrasyonun öncü deneyimleri, taşra kitlenin kendi habitusu sınırlarında gelişen, mütevazı düzeydeki ekonomik ve kültürel imkân alanlarına sahne olmaktadır.

Diğer taraftan, istikrarlı bir hat izleyen ve giderek derinleşen dayanışma ağlarının muhafazakâr topluluk için taşıdığı anlam da genişleyecekti. Erken modelleri kentsel yaşama “tutunma” düzeyinde gelişen bu ağlar, zamanla topluluğun dikey-sosyal hareketlilik kazanmasında belirleyici parametre haline gelecektir. Dayanışma ağlarının ürettiği sinerji, geniş topluluğa “güç ve iktidar alanlarına yerleşim” motivasyonu kazandırıyordu. Parti örgütleri, STK’lar, cemaatler vb. aktörler etrafında gelişen dayanışmanın içeriği, giderek “stratejik” bir anlama kavuşuyordu. Bu tür motivasyonların merkeziliği, toplumun diğer kesimleriyle kurulan ilişkilerde de kendisini göstermekteydi. Kemalist modernliğin kapsama alanı dışında kalan çevredeki geniş sosyolojiyle kurulan iletişimde, “davet” diline başvuruluyordu. Dolayısıyla kolektif-kimlik temelli dışlamaların öne çıkmadığı bu süreçte, *içermeci* bir kamusal deneyim hâkim olmaktadır.

Muhafazakâr dayanışmanın kentte en yoğun görünümüne kavuştuğu birimler ise *mahalleler*dir. Muhafazakârlar açısından mahalle, kent ortamıyla tanışmış topluluğun kimlik edindiği ve dış dünyaya dönük algısını belirli kalıplar etrafında biçimlendiren eğilim ve normları ifade eden habitusun inşa alanıdır. Bu açıdan, topluluk ve mekânın karşılıklı etkileşimine da-

yalı bir dönüşüm serüvenine tanık olmaktadır. *Kimlik ve güç* alanlarına bakan boyutlarıyla dolaşıma sokulan çeşitli dayanışma ağları, kentin mahalle alanlarında İslâmi habitusu biçimlendirmektedir. Cemaatler, partiler, öğrenci yurtları, gençlik örgütleri gibi bir dizi ağ, tepede “din”in yer aldığı habitusu, yapısal gerçekliğe kavuşturmaktadır. Mahallelerin fiziksel ve sosyal hafızası ise, bu dönüşümü yansıtan deneyimlere sahne olmaktadır.

Karşılıklı etkileşim sürecinin diğer halkasını ise, Fatih örneğinde *mekânın kendi iç dönüşüm süreçleri* oluşturur. Nitekim habitusun kentsel formunun biçimlenmesinde, Cumhuriyet sonrası dönemin ekonomi-politik dönüşümleri belirleyicidir. Bölgedeki ekonomi-politik dönüşümleri tetikleyen ana dinamik, Haliç kıyılarının 1930’lardan itibaren endüstriyel işletmelere açılmasıdır. Fiziksel dokudaki bu dönüşüm, taşralı kitleyi bölgeye çeken bir mıknatıs biçimindeydi. Yükseliş motivasyonları eşliğinde alana yerleşen kitle, zamanla yerli topluluklardan “gayrimüslimler” ve “seküler orta sınıflar”ın bölgeden ayrılmasıyla, hâkim demografi haline gelmiştir. Bölge demografisi bu dönüşümlere sahne olurken, egemen “habitus”, ilk etapta *milliyetçi-muhafazakârlık* üzerinden biçimleniyordu. Topluluk örüntülerinde baskın tarafı *köken ağlarının* oluşturması, milliyetçi-muhafazakârlığı kaçınılmaz kılıyordu.

Ancak 1980 sonrası dönemden itibaren sosyolojik denge, *dini temelde biçimlenen habitustan* yana ağırlık kazanıyordu. Milliyetçi paradigmanın krizinde öncü dalgayı, din temelli motivasyonların ve ağların giderek artan hacmi oluşturuyordu. Buna ilaveten, Kürtlerin de katılımıyla Fatih’in her geçen gün karmaşıklaşan demografisi, yerleşik muhafazakârları daha işlevsel ve kapsayıcı gözükürken pür-İslâmi hareketlere yöneliyordu. Gelineen noktada mekân ve topluluğun ortak deneyim alanlarında, sosyal bir gerçeklik olarak İslâmi habitus varlık kazanmaktaydı. Fevzipaşa Caddesi’nin her iki yakasında kristalize olan bu habitus, gündelik hayatta kurulan ilişkilerden, kamusal alanda bedeninin yer alma biçimine kadar uzanan geniş bir hat boyunca tezahür eder.